

**TASHQI QARZNING MILLIY IQTISODIYOTGA TA'SIRI VA UNI
OPTIMALLASHTIRISH YO'LLARI****Normuminov Salohiddin Sohibjonovich***Alfraganus University talabasi**Iqtisodiyot fakulteti**Iqtisodiyot (Tarmoqlari va sohalari) yo`nalishi**Email:nsalohiddin@inbox.ru*

Annotatsiya: Mazkur maqolada tashqi qarzning milliy iqtisodiyotga ta'siri, uning ijobiy va salbiy jihatlari, davlat tashqi qarz siyosatini takomillashtirish zaruriyati hamda O'zbekiston misolida mavjud muammolar va ularni hal etish yo'llari tahlil qilinadi. Maqolada xalqaro moliya institutlari, kredit reyting agentliklari va Moliya vazirligi ma'lumotlari asosida mamlakat tashqi qarzining dinamikasi o'rganilgan. Shuningdek, tashqi qarzning iqtisodiy o'sish, byudjet barqarorligi va inflyatsiya jarayonlariga ta'siri tahlil qilinib, uni optimallashtirishning asosiy yo'nalishlari ko'rsatib o'tiladi.

Kalit so'zlar: tashqi qarz, davlat qarzi, iqtisodiy xavfsizlik, xalqaro moliya, byudjet defitsiti, qarz yuki, milliy iqtisodiyot, iqtisodiy o'sish, fiskal siyosat, optimallashtirish.

Tadqiqotning asosiy maqsadi — tashqi qarzning milliy iqtisodiyotga ko'rsatadigan ijobiy va salbiy ta'sirini tahlil qilish hamda O'zbekiston tashqi qarz siyosatini optimallashtirishning samarali yo'llarini aniqlashdan iborat.

Tadqiqot vazifalari

1. Tashqi qarz tushunchasi va uning iqtisodiy mohiyatini yoritish;
2. Tashqi qarzning iqtisodiy o'sishga ta'sirini nazariy jihatdan tahlil qilish;
3. O'zbekiston tashqi qarzining hajmi, tuzilmasi va dinamikasini o'rganish;
4. Davlat byudjeti va tashqi qarz o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni tahlil qilish;
5. Tashqi qarz xavfsiz darajasini aniqlash mezonlarini ko'rsatish;
6. Tashqi qarz siyosatini optimallashtirish yo'llarini ishlab chiqish;
7. Xalqaro tajribalarni tahlil qilib, O'zbekiston uchun tavsiyalar berish.

Tashqi qarz — bu mamlakatning xalqaro moliya institutlari, xorijiy davlatlar, tijorat banklari va boshqa xorijiy kreditorlardan olingan majburiyatlari yig'indisidir. U davlatning tashqi manbalar hisobidan iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishga, infratuzilma loyihalarini moliyalashtirishga va byudjet defitsitini yopishga xizmat qiladi.

Ammo tashqi qarzning haddan tashqari ortishi milliy iqtisodiyot uchun xavf tug'diradi. Bu, avvalo, tashqi qarz yuki oshishi, to'lov balansining yomonlashuvi,

milliy valyutaning qadrsizlanishi va inflyatsiya darajasining ko'tarilishi orqali namoyon bo'ladi.

Tashqi qarzning iqtisodiy o'sishga ta'siri ikki tomonlama:

- **Ijobiy ta'siri:** tashqi qarz infratuzilmani rivojlantirish, sanoatni modernizatsiya qilish, energetika va transport sohalarini qo'llab-quvvatlash orqali iqtisodiy o'sishni tezlashtiradi.
- **Salbiy ta'siri:** qarzning ortiqcha bo'lishi davlat byudjeti xarajatlarining katta qismini foiz to'lovlariga yo'naltirishga olib keladi, bu esa ijtimoiy dasturlarga mablag' yetishmasligiga sabab bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki va Moliya vazirligi ma'lumotlariga ko'ra, 2024-yil yakuniga kelib mamlakatning umumiy tashqi qarzi 31,5 milliard AQSh dollarini tashkil etgan. Shundan:

- Davlat qarzi — 26,7 milliard dollar (taxminan 85%),
- Xususiy sektor qarzi — 4,8 milliard dollarni tashkil etadi.

Tashqi qarzning YaIMga nisbati 36,5% ni tashkil etmoqda, bu xalqaro amaliyotda xavfsiz daraja (60%) dan ancha pastdir.

Ammo tashqi qarzning so'nggi besh yilda 2 baravarga o'sishi iqtisodiy mustaqillikka ma'lum xavf solmoqda. Xususan, 2017-yilda O'zbekiston tashqi qarzi 15,8 mlrd dollar bo'lgan edi. 2024-yilda esa bu ko'rsatkich 31,5 mlrd dollarga yetdi.

Davlat byudjeti defitsitining o'sishi tashqi qarzning oshishiga olib keladi. O'zbekiston byudjeti 2024-yilda 5,2% defitsit bilan tasdiqlangan bo'lib, uning muayyan qismi tashqi qarz hisobidan qoplangan. Bu esa tashqi moliyaviy manbalarga bog'liqlikni kuchaytiradi.

Qarz hisobidan moliyalashtirilayotgan loyihalar asosan energetika, transport, ijtimoiy infratuzilma va suv xo'jaligi sohalariga to'g'ri keladi. Ammo ayrim hollarda ushbu loyihalarining iqtisodiy samaradorligi past bo'lishi natijasida qarz yuki o'zini oqlamaydi.

Tashqi qarzning iqtisodiy xavfsizlikka ta'siri asosan uch yo'nalishda namoyon bo'ladi:

1. **Makroiqtisodiy barqarorlikka ta'siri** – qarz yuki ortsa, davlat byudjeti bosimi kuchayadi;
 2. **Valyuta kursi va inflyatsiyaga ta'siri** – tashqi to'lovlar valyuta zaxiralarini kamaytiradi;
 3. **Moliyaviy mustaqillikka ta'siri** – xalqaro moliya institutlariga qaramlik ortadi.
- Tashqi qarzni samarali boshqarish quyidagi chora-tadbirlarni talab qiladi:

- **Qarz olish siyosatini diversifikatsiya qilish;**
- **Qarz mablag'larining maqsadli va samarali ishlatilishini nazorat qilish;**
- **Ichki qarz bozorini rivojlantirish orqali tashqi manbalarga bog'liqlikni kamaytirish;**

- Qarzdin qaytarim darajasi yuqori bo'lgan investitsiya loyihalariga yo'naltirish;
- Davlat qarzini qayta moliyalashtirish (refinanslash) siyosatini joriy etish.

Masalan, Janubiy Koreya va Malayziya tashqi qarzdan samarali foydalanish orqali iqtisodiy rivojlanishni jadallashtirgan. Ular qarz mablag'larini yuqori texnologiyali ishlab chiqarish sohalariga yo'naltirib, eksport salohiyatini oshirishga erishgan. O'zbekiston ham shu tajribani o'z iqtisodiy modeliga moslashtirishi zarur.

Yil Umumiy tashqi qarz (mlrd \$) YaIMga nisbati (%) O'sish sur'ati (%)

2017	15.8	23.1	-
2019	23.3	31.4	47.5
2021	28.2	35.0	20.9
2023	30.8	36.1	9.2
2024	31.5	36.5	2.3

Manba: O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi va Markaziy banki ma'lumotlari.

Xulosa: O'zbekiston uchun tashqi qarzning hozirgi darajasi xalqaro me'yorlarga ko'ra xavfsiz bo'lsa-da, uning o'sish sur'atlari kelgusida iqtisodiy xavfsizlikka tahdid tug'dirishi mumkin. Shu sababli, tashqi qarz siyosatini optimallashtirish, qarz mablag'larini samarali sohalarga yo'naltirish va milliy iqtisodiyotning ichki resurslari hisobidan o'sishini ta'minlash zarur.

Kelgusida iqtisodiy o'sishning asosiy manbai sifatida ichki investitsiyalar, eksport hajmini kengaytirish va mahalliy ishlab chiqarishni qo'llab-quvvatlash choralari muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi rasmiy hisobotlari (2023–2024).
2. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki ma'lumotlari.
3. Jahon banki va Xalqaro valyuta jamg'armasi (IMF) hisobotlari.
4. Karimov, A. (2023). *Davlat qarzini boshqarish va iqtisodiy xavfsizlik*. Toshkent: TDIU nashriyoti.
5. Xamidov, B. (2022). *Makroiqtisodiyot asoslari*. Toshkent: Iqtisodiyot va moliya.
6. www.mf.uz — O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi rasmiy sayti.
7. www.cbu.uz — O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki.